

Tóth-Bartos András

Háromszék vármegye gazdaságának fejlesztésére tett próbálkozások 1940–1944 között

1940. augusztus 30-án Magyarország gazdaságilag elmaradott területekkel gyarapodott. Trianon után ugyanis az erdélyi gazdaság gyökeresen megváltozott. Nagy-Románia gazdaságpolitikájában az „integrális nacionalizmus” került előtérbe, elsősorban a román lakosság érdekeit érvényesítve. Ennek következtében az egyes vidékek gazdasági helyzete sem alakult egyformán: egyesek látványosan fejlődtek, míg mások, mint például a magyarlakta Székelyföld, a romlás irányába haladtak.¹ A második bécsi döntés után a magyar állam megkezdte az új területek integrációját. A gazdasági fellendítés érdekében átfogó fejlesztési politikát dolgoztak ki. Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, miként nézett ez ki a Székelyföld egyik megyéjében, milyen tervekkel, akciókkal próbálták fellendíteni Háromszék gazdaságát.

A megye gazdasági helyzete a második bécsi döntést megelőzően

Háromszék vármegye *mezőgazdasági* szempontból kedvező feltételekkel rendelkezett a többi székely vármegyéhez képest. A *növénytermesztés* változatos képet mutatott. A szántóterületek legnagyobb része gabonafélékkel, élelmiszer- és takarmánynövényekkel volt bevetve.² Legnagyobb részt árpat, főleg sörárpat termesztettek a brassói és a regáti gyárak részére. Burgonyát és hüvelyeseket főleg Kézdivásárhely környékén ültettek, az utóbbi országosan is elismert minőségű volt. Nagy mennyiségben termesztettek lencsét is: a visszatért területek lencsetermésének 96%-át a megye adta. A közel 6200 kataszteri holdon művelt növény 36 000 q termést hozott 1941-ben.³ A takarmánynövények közül a legfontosabb a cukorrépa volt, 153 000 q átlagterméssel 1937–38-ban.

A főbb szántóföldi növények termesztése a két világháború közötti időszakban a következőképpen nézett ki.⁴

	Háromszék			Csík			Udvarhely		
	Termés (1000 q)	Vetéster. 1000 ha	Termésátl. (q/ha)	Termés (1000 q)	Vetéster. 1000 ha	Termésátl. (q/ha)	Termés (1000 q)	Vetéster. 1000 ha	Termésátl. (q/ha)
Búza (1931–1938)	163,4	11,2	10,3	28,7	2,4	7,9	211,5	16,8	9,9
Rozs (1937–1938)	78,7	n. a.*	n. a.	91,3	n. a.	n. a.	13,6	n. a.	n. a.
Árpa (1931–1938)	165,6	16,2	10,3	115,5	10,7	9,6	22	2,1	10
Zab (1931–1938)	115,8	12,4	10,9	167,2	16,2	9,3	106,2	11,2	10,1
Kukorica (1931–1938)	140,9	7,1	11	3,7	0,3	8,7	218,8	15,4	12,2

* n. a. = nincs adat.

A kiterjedt legelők egy aránylag jó minőségű *állattenyésztést* tettek lehetővé. A két világháború alatt azonban az állatok száma folyamatosan csökkent, így például a szarvasmarha-állomány rövid 10 év alatt 19%-al.⁵ (A bécsi döntés után, a magyar hatóságok által készített statisztikai kimutatásokban is csökkenés tapasztalható.) A sertésállomány ugyan enyhén növekedett (minden harmadik lakosra jutott egy), de még mindig nem volt elegendő a helyi lakosság ellátására. Szarvasmarha és ló tekintetében az előbbiből minden harmadik, az utóbbiból csak minden ötödik, hatodik emberre jutott egy.⁶ A juhállomány is folyamatosan csökkent: 1941-ben a vármegyében 88 000 juhot tartottak számon, 1943-ra ez a szám már a felére csökkent.⁷

A megye *iparában* a kisipari jelleg uralkodott. Nagyipari szintű gyár (több mint 500 munkással) csak kettő volt a megye területén, mindkettő a faipari szektorban. 1930-ban a Székelyföld területén található vállalatok a következőképpen oszlottak meg.⁸

Megye	Összesen			Ipar			Kereskedelem és hitel			Egyebek		
	vállalat	alkalmazott	motorikus erő (lóerő)	vállalat	alkalmazott	motorikus erő (lóerő)	vállalat	alkalmazott	motorikus erő (lóerő)	vállalat	alkalmazott	motorikus erő (lóerő)
Csík	2692	6804	2209	1791	5143	2201	856	1549	–	45	112	8
Háromszék	3682	10 166	5817	2688	8156	5776	910	1762	16	84	248	25
Udvarhely	2326	4688	2206	1601	3202	2191	692	1399	4	33	87	10

A vállalatok, illetve az alkalmazottak számát tekintve a kézműipar és a faipar vezetett.⁹ Az ipari vállalatok számát illetően, erdélyi viszonylatban, Háromszék a közép-szinten foglalt helyet. A számbeli fölény azonban nem jelentett egyben minőséget is. A vállalatoknál rendelkezésre álló hajtóerő szempontjából – az erdélyi színvonalhoz képest – a megye hátul kullogott. Míg a legtöbb erdélyi megyében a termeléshez szükséges energiát egyre inkább elektromos- és robbanómotorokkal állították elő, Háromszéken (és a székelység többi részén) még mindig gőzgépeket használtak energiatermelésre. 1930-ban a megyében a gőzgépek száma több mint kétszerese volt a robbanó-, elektromos- és hidraulikus gépek számához képest.¹⁰

Megye	Gépek (db)			
	Gőz	Robbanó	Vízi	Elektromos
Csík	1136	461	171	427
Háromszék	4107	1019	289	211
Udvarhely	557	977	403	255

A két világháború között a székelyföldi magyar ipar visszafejlődött. Az apadás okát nagy részben az idézte elő, hogy a jelentősebb vállalatokat regáti területekre helyezték át. A kisipar is jelentős csökkenést mutatott. A román adóprés és a gazdasági válság következtében a Székelyföldön több száz kisiparos szüntette be vállalkozását.¹¹ A székely vármegyék kisipari üzeleinek száma a második bécsi döntést követően a következőképpen alakult.¹²

Megye	Kisipari üzemek száma	Termelés értéke (1000 pengő)	Egy üzemre eső termelési érték (1000 pengő)
Csík	2541	4700	1,85
Háromszék	2472	6321	2,56
Udvarhely	1560	3189	2,04

Terület	Kisipari üzemek száma	Termelés értéke (1000 pengő)	Egy üzemre eső termelési érték (1000 pengő)
Trianoni Magyarország	188 218	1 475 795	7,84
Erdély (Székelyföld nélkül)	22 146	121 114	5,46
Székelyföld	6573	14210	2,16

A gazdaság támogatása 1940 után

A második bécsi döntést követően Erdély gazdasági fejlesztésének kérdésében a minőségi és a mennyiségi „feljavításra” kívánták fektetni a hangsúlyt. A támogatások célba juttatása érdekében különböző intézményeket létesítettek, vagy bevonták a már meglévő, több éves hagyománnyal rendelkező szervezeteket.¹³

A mezőgazdaság terén a minőségi termelés,¹⁴ a racionális gazdálkodás terjesztése, illetve a birtokrendezés (a román földtörvény revíziója által) képezték a főbb célokat. Mivel Háromszék gazdasága túlnyomóan agrárjellegű volt, a támogatások legtöbbször is ebbe a szektorba irányult. A növénytermesztés támogatásának egyik legelterjedtebb formája a vetőmag-akció volt. Az egyik legnagyobb gabonavetőmag-akció 1943-ban zajlott le. A Földművelésügyi Minisztérium (FM) a zab- és sörárpatermesztés minőségének emelése végett 1943 tavaszán fokozni kívánta a vetőmagakciókat. Ennek érdekében felhatalmazta a Növényvédő Hivatalt, hogy 8300 q nemesített, illetve 29 800 q utántermesztett zab vetőmagot, valamint 9200 nemesített, illetve 18 000 q utántermesztett sörárpa vetőmagot vásároljon a szaporító gazdaságoktól. A miniszter 642 105 pengős hitelkeretet szabott meg. Sörárpat Erdélyben főképp a Háromszéken osztottak ki. A magok árát a sörárpánál 30, a zabnál 27 pengőben állapították meg. A nemesített vetőmagból csak a nagygazdaságok részesülhettek természetben való csere alapján, a kisgazdák csak az utántermesztettből kaphattak. Az akciót szabályozó rendelet azonban megszorításokat is tartalmazott. Kimondta, hogy „csak azoknak a gazdáknak oszthatnak ki vetőmagot, akik a vetőmag mennyiségének megfelelő szokvány zabot, illetve árpat a Hombárhoz hajlandók előzetesen beszolgáltatni”. Akik nem rendelkeztek csere-készlettel, azoknak bizonyítaniuk kellett, hogy nincs számukra visszatartott vetőmag.¹⁵ Az akcióhoz a megye 48 szaporító gazdaságából gyűjtötték össze a magokat. Ebből Csíkba szállítottak 1705, Marosvásárhelyre 150, míg Udvarhelyre 101 mázsát. Háromszéken 1200 mázsát osztottak ki.¹⁶

A határváltozásokkal együtt a felvevőpiacok elvesztek, és visszaesett a burgonyatermelés is. A helyzet orvoslását abban látták, hogy a székely vármegyét átállítják az ipari burgonya termesztésére. Az ötlet a kormány berkein belül is támogatásra talált,

így a minőségi feljavítás érdekében 20 000 kg ipari burgonya vetőmagot osztott ki az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) a háromszéki gazdák között. Ugyanakkor újabb, a Székelyföldön addig ismeretlen vagy kevésbé elterjedt fajtákat is próbáltak meghonosítani.

A rászoruló gazdák nemcsak az akciókon belül kaptak vetőmag-kölcsönöket. Az 1941. év katasztrofális időjárást hozott. Az árvizek és a hosszantartó esőzések miatt a gazdák sok helyen nem tudták elvégezni az őszi munkákat. A korán beállott tél következtében Háromszéken az őszi vetéseket a területek alig 50%-án tudták elvégezni a gazdák. Mindezt tetőzte, hogy a kemény tél következtében a vármegyében a szokásos terület alig 25%-án maradt búzavetés. Ráadásul 1942 tavasza sem kedvezett a mezei munkálatoknak. Csík, Háromszék és Udvarhely vármegyék gazdatársadalma arról panaszkodott, hogy még 1942 áprilisában sem tudják megkezdeni a tavaszi munkákat a rossz időjárás következtében. Mindehhez az állandó vetőmaghiány is hozzájárult.¹⁷ A helyzet javítása érdekében az FM-től úgynevezett „tavaszi (ínséges) vetőmagkölcsont” kaptak a gazdák. A kiutalt vetőmagok árát a folyó év szeptemberéig kellett visszafizetni.¹⁸

Tekintettel a háborús gazdálkodás következtében beállt közellátási problémákra, a kormány különös figyelmet szentelt az ipari növények termesztésének támogatására - főleg a cukorrépa és az olajos magvakat termő növényekre, mint a napraforgó s a len. Annak ellenére, hogy jelentős mennyiségben termesztettek a megye területén cukorrépát, a gazdák gondokkal küszködtek. Egyfelől elveszett a régi felvevő piac, mivel a Brassó melletti botfalusi cukorgyár a határ túlsó felén maradt. Másfelől a cukorrépát termelő gazdákat szerződéssel kötelezték bizonyos mennyiségű cukorrépa termelésére. A legnagyobb elégedetlenséget ezzel kapcsolatban a cukorrépa alacsony ára szülte, amely nem volt összhangban a befektetett munka költségeivel, ezért sok gazda áttért inkább a burgonyatermesztésre.¹⁹ A legtöbb sérelem a kisbirtokosoktól érkezett. A zabolai gazdák álláspontja szerint a 2–3 holdas birtokosokat nem kötelezhetik 800–1000 négyszögölnyi területen répa termelésére, mivel így minden évben kenyér és takarmány nélkül maradnának. A helyi vezetőség egyik jelentése szerint a gazdák *„inkább kifizetik a büntetést, mert a ráfizetés a mai cselédbér és munkásbér és répaár mellett sokkal nagyobb, mint az esetleges büntetés, még ha börtön is lenne az.”*²⁰ Az elégedetlenség növekedéséhez hozzájárult a feketepiac csábítása is. A silyei cukorgyár helyi megbízottja szerint egyes községekben a gazdák úgy nyilatkoztak, hogy *„ha a cukorrépával feketézni lehetne, úgy annyit termelnénk, hogy az Urak nem győznék átvenni.”*²¹ A helyzetet csak súlyosbította a felvásárló hatóságok közönye. A marosvásárhelyi cukorgyár által biztosított árak jóval alacsonyabbak voltak ahhoz képest, amit a háromszéki gazdák kaptak korábban a botfalusi gyártól. Annak ellenére, hogy azon földek, amelyek a marosvásárhelyi vállalat számára biztosították a nyersanyagot, a határ román oldalán maradtak, az igazgatóság *„még mindig úgy bánik a termelőkkel, mintha háromszor annyi jelentkező volna termelésre, mint amennyire szüksége van”* – hangzott a panasz.²²

A korszerű gazdálkodás terjesztését, meghonosítását szolgálták a *mezőgazdasági gépakciók* is. A helyi megvalósítás itt is az EMGE feladata volt. Az akciókból főleg azok részesülhettek, akik EMGE-tagok voltak, ők 50%-os árkedvezményt kaptak a gépek vásárlásában. A „kivülállók” csak 25%-os kedvezményben részesülhettek.²³ Ugyanazt a célt szolgálták a különböző *építkezések* is. A FM Erdélyben a mezőgazdasági termények tárolásához, feldolgozásához, a korszerű állattartáshoz szükséges épületeket

emeltetett. Gabonaraktárokat építettek, a Székelyföldön hatot. Siló-, illetve mintatrágyatelep- és mintaistálló-építési akciókat bonyolítottak le. Ezek során az EMGE az építőanyag költségeihez járult hozzá. Háromszéken silóépítési segélyből 28 gazda részesült 8574 pengő értékben, a trágyatelepek építésénél öten kaptak 200 pengő segélyt. Az istállók építéséhez csak akkor járult hozzá az EMGE, ha az általa előírt tervek szerint készítették azokat.

A *szakoktatásra* külön figyelmet szenteltek. A középfokú gazdasági iskolák²⁴ mellett az EMGE itt is jelentős szerepet vállalt. Tanfolyamokat, kiállításokat és tanulmányutakat szerveztek a helyi kirendeltségek. Ezeket a tíznapos, általában ingyenes tanfolyamokat rendszerint télen tartották, olyan témákban, amelyek alkalmazkodtak a helyi viszonyokhoz. A tanulmányi körutak alkalmával a vezetőség körbejárta a megyét, gazdanapokat rendezett, valamint találkozott a helyi vezetőségekkel.²⁵

A korszerű mezőgazdaság terjesztésében az EMGE által szervezett *gazdasági kiállítások* különleges helyet foglaltak el. A kiállítások átfogó képet nyújtottak a régió gazdaságáról, valamint a modernizációt népszerűsítő tevékenységekről. A kiállításokon bemutatásra kerültek a helyi háziipari termékek, a környék kézműveseinek és iparosainak termékei. Kiállították és díjazták a helybeli gazdák által nemesített mezőgazdasági növényeket, mintagazdaságokat rendeztek be. Székelyföldön 1941. augusztus végén szerveztek ilyen jellegű kiállítást Sepsiszentgyörgyön, a Székely Mikó Kollégium helyiségeiben és sporttelepén.²⁶

A növénytermesztés mellett a *gyümölcsstermesztés* minőségének növelésére is nagy hangsúlyt fektettek. A támogatások itt is különböző akciók keretében zajlottak, amelyeket főleg az EMGE bonyolított le. Tanfolyamokat tartottak, facsemetéket osztottak ki kedvezményesen; a hatóságok rendeletekkel tették kötelezővé a tavaszi gyümölcsfagondozást, főleg a kártevők elleni védekezést.²⁷

Az *állattenyésztés* terén is a minőségi feljavítás volt az elsődleges cél. Az állattenyésztés támogatásával szintén az FM foglalkozott. Vármegyei Állattenyésztő Állomásokot állítottak fel, állattenyésztési egyesületeket alapítottak, amelyek feladata az állatkiállítások, vásárok szervezése volt.²⁸ Az állatállomány feljavítását *apaállatok beszerzésével és kiosztásával* támogatták. 1941-ben a háromszéki EMGE 16 bikát vásárolt az állattenyésztési alap terhére. 1942-ben a vármegye részére 28 000 pengő kedvezményes kölcsönt utalt ki az FM. Az apaállat-akciókhoz hasonló célt szolgáltak az üsző- és hasasüsző-akciók is. Ezek keretében 137 állatot osztottak ki. A juhállomány növelésére és felfrissítésére többször is rendeztek juttatásokat.²⁹ Az állategészségügyre komoly gondot fordítottak. Az EMGE minden tavasszal rendszeres vizsgálatokat és fertőtlenítéseket végzett. A kisállattartást főleg baromfi és angora nyulak kedvezményes áron való kiosztásával támogatták,³⁰ de számos tanfolyamot is rendeztek.³¹

A székely vármegyéék kiterjedt rétekekkel, legelőkkel rendelkeztek, amelyek javítása, karbantartása, sáncolása nagy fontossággal bírt az állattenyésztés szempontjából. A fentiek előmozdítását szolgálták a *zöldmező-akciók*. A talajpusztulás megakadályozására az FM 1942-ben sáncolási³² akciókat indított meg, amelyek lebonyolítását az EMGÉ-re bízta.³³ Háromszéken a közlegelők feljavítására 1943-ig 35 000 pengő támogatást kapott a megye a minisztériumtól. A pénzbeli támogatás mellett az egyes legelőtulajdonosok használatára felszerelést (láncboronákat, vasgereblyéket, irtókapákat) is bocsátottak.³⁴

Az 1941. évi 1890. és 2790. M. E. sz. rendeletek lehetővé tették a román agrárreform által kisajátított legelők visszaigénylését. Papolc és Kézdiszentlélek községek ilyen

tárgyú kérelmét a hatóságok pozitívan bírálták el, visszajuttatva számukra a tőlük egykor kisajátított legelőterületet. A megyében nyolc legeltetési társulat jött léte, illetve tíz község állított össze erre vonatkozó tervet. A társulatok azonban nehezen alakultak meg. A legnagyobb akadályt az képezte, hogy a telekkönyvek elkészítése, tisztázása lassan folyt. Az alispán megállapítása szerint mindehhez az is hozzájárult, hogy a közbirtokosságok tagjai – a korábbi rossz tapasztalatok hatása alatt – idegenkedtek mindenféle birtokpolitikai intézkedéstől. Mindenki a „*legelők újabb államosításától*” félt.³⁵

A magyar kormány politikájának egyik központi célkitűzését (a Székelyföldet is magába foglaló) Észak-Erdély *iparának* fellendítése képezte. A visszacsatolás után a közgazdasági szakfolyóiratokban sorra születtek olyan írások, amelyek Erdély és a Székelyföld gazdaságát ismertették, kihangsúlyozva a megoldásra váró problémákat. Habár a támogatások már a döntést követően megindultak, a kormány csak két év elteltével állt elő átfogó programmal. 1942 júliusában, székelyföldi útja során Kállay Miklós miniszterelnök egy tízéves erdélyi programot jelentett be. A program lényegét állami beruházások által megvalósítandó építkezések alkották, főleg az ipar, a villamosítás és a közlekedési infrastruktúra terén.³⁶ A kormány előtt fekvő iparfejlesztési javaslat véghezvitele érdekében az Erdélyi Gazdasági Tanács (EGT) széleskörű adatgyűjtést végzett, számos megye iparfejlesztési lehetőségeit, gazdasági problémáit vizsgálva meg.

Háromszék *iparosításának* tervét 1941 augusztusában tárgyalta az EGT. A Tanács tagjai – a megye jó mezőgazdasági viszonyaira hivatkozva – az ehhez kapcsolódó ipar fejlesztését támogatták. Szükségesnek látták több, kisebb szeszgyár felépítését, valamint egy nyerscukorüzem létesítését, amely a kiterjedt cukorrépa-termelés számára biztosította volna a megfelelő feldolgozást. A megyében felhalmozódott burgonyát a szomszédos Csík megyében, az ugyancsak állami támogatással létesített csíkszentsimoni keményítőgyár dolgozta volna fel. A sörárpa feldolgozását a megyében található kisebb sörgyárak újraüzemeltetésével kívánták megoldani.³⁷ A helyi gazdasági szakemberek viszont azon a véleményen voltak, hogy a megyében fellelhető ásványi kincsek felkutatása és a helyi bányák (az ilyefalvi és a baróti szénbányák) támogatása legalább olyan fontossággal bír, mint a mezőgazdasági feldolgozóipar finanszírozása.³⁸

Az ipar fejlesztése érdekében több *állami befektetést* is eszközöltek, de nem hiányoztak a helyi kezdeményezések sem.

Az ipari növények közül a len és a kender termesztését a hatóságok is támogatták. A termelés fokozása érdekében ki kellett bővíteni a feldolgozási és értékesítési közegeket. A már meglévő lentermelő szövetkezetek és feldolgozó gyárak felújítása mellett újabbakat is akartak létesíteni.³⁹ Háromszéken Kézdivásárhely és Kovászna környékét kellett „leföldni” egy Kovásznán építendő lengyárral.⁴⁰ Rétyen is létesült egy lenfeltárási üzem, amely a mintegy 230 000 pengős költségével a Közjóléti Szövetkezet egyik legnagyobb befektetése volt.

Egy másik, szintén nagyobb méretű állami befektetéssel járó ipari üzemet Kézdivásárhelyen terveztek felépíteni. „Egyedárusági”⁴¹ szeszgyárat javasoltak ide, amely a megye cukorrépa-főlöslége mellett a szomszédos megyék burgonyafőlöslégét is feldolgozta volna.⁴² Az építkezéseket a magyar állam finanszírozta. A városnak csak az új létesítményhez vezető utat kellett kiépítenie. A gyárhoz vezető ipari vasút hivatalos átadására 1943 szeptemberében került sor. A gyár tényleges építkezési munkálatai ekkor azonban még nem indultak be az időközben beállt építőanyag-hiány miatt.⁴³

A székelyföldi természeti kincsek hasznosítása fontos helyet foglalt el a magyar kormány iparosítási tervei között. Az ásványvíz hasznosítására irányuló törekvések közé illeszkedett be az a *helyi (háromszéki) kezdeményezés* is, amely egy üvegyár felállítását tűzte ki célul. A nagyobb, ipari méretű üveghuta létesítése Imreh Sándor, sepsiszentgyörgyi építészmérnök ötlete volt; a cél – az olcsó palacküvegek forgalomba hozatala révén – a „borvíz” (azaz ásványvíz) anyaországi értékesítésének elősegítése lett volna. Az emlékirat 1943. július 2-án készült el, 4-én már előterjesztették az EGT-nek.⁴⁴ A tervek szerint a gyár naponta 10 tonna folyékony üveg előállítására képes kemencével rendelkezett volna, amely kb. napi 15 000 db, egyenként 1 liter ürtartalmú „borvizes”-, sörös-, pálinkás-, illetve borosüveg legyártását tehetné lehetővé, évi 2,85 millió pengő értékben. Az adminisztratív személyzetten kívül összesen 160 munkást foglalkoztatott volna. A vállalat a „Székelyföldi Ipartelepek R.T.”⁴⁵ nevet kapta, mivel a gyárat más irányba is fejleszteni kívánták. (Különböző ásványi kincsek kiaknázását és forgalomba hozatalát is tervezték.)⁴⁶ Sajnos, a források nem szólnak a terv további sorsáról. Az azonban bizonyos, hogy a gyár nem épült fel. (Az 1971–1975. ötéves tervbe a kommunista vezetés ismét betervezte az üvegyár létesítését.)⁴⁷

A *kisipar* támogatását több irányban tervezték megvalósítani: elsősorban megfelelő, olcsó tőkével kívánták ellátni a vállalkozókat, másodsorban kellő szakképzettséget akartak nyújtani az ifjúságnak, illetve állami kölcsönrel próbálták támogatni az önállósulni vágyókat. Az erdélyi kisiparosok hiteligényének kielégítésére az Iparügyi Minisztérium (IPM) 1941-ben kétmillió pengő hitelkeretet biztosított. A kölcsönök elosztásának megkönnyítésére az Iparosok Országos Szövetsége kirendeltséget állított fel Kolozsváron és Marosvásárhelyen.⁴⁸

A tőkével nem rendelkező iparosok támogatását a Nemzeti Önállósítási Alap (NÖA) végezte. Az Alapot még a bécsi döntés előtt hozták létre, azzal a céllal, hogy a munkanélküli értelmiségi fiatalságnak megfelelő pénzügyi segítséget nyújtson vállalkozás indításához. A határváltozások után azonban ki kellett bővíteni a kereteket, ennek következtében fokozottabban támogatták azokat, akik ipari és kereskedelmi pályákra kívántak lépni.⁴⁹ Ennek érdekében a kormány 2,5 millió pengővel emelte meg az Alap vagyónát. A kölcsönök 2000 és 12 000 pengő között mozogtak, 2%-os kamatlábbal. A kiutalt kölcsönök között megyénként nagy különbségek mutatkoztak, a székely vármegyékben volt a legkisebb az önállósultak száma.

Vármegye	1–1000 (pengő)		1000–2000 (pengő)		2000–5000 (pengő)		5000–10 000 (pengő)		10 000 fölött (pengő)	
	ker.	ip.	ker.	ip.	ker.	ip.	ker.	ip.	ker.	ip.
Háromszék	2	3	5	2	5	4	1	2	–	–
Csík	3	6	6	6	6	4	3	1	–	–
Udvarhely	1	11	7	1	3	1	1	1	–	–

Forrás: Szakács Gusztáv: *A Nemzeti Önállósítási Alap Erdélyben*. Hittel, 1943. 4. sz. 210. o.

A Székelyföld „nagyiparát” képező *faipar* súlyos helyzetbe került az új határok megvonása miatt. A közlekedési hálózat szétszabdalása következtében elveszett a régi értékesítési piac, a székely megyékben pedig nagymennyiségű fa halmozódott fel. Az értékesítés kérdésének megoldására a magyar kormány Németországgal kezdett tárgyalásokat. A megállapodás 1941 elején jött létre.⁵⁰ Ennek értelmében a székelyföldi fafe-

lesleget, mintegy 200 ezer m³ fát, a román vasúti hálózat igénybevételével, Németországba szállították, a német fél költségén. Az akciót magyar részről a Magyar Általános Hitelbank és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank két vállalata bonyolította le.⁵¹

Problémát okozott a pénziány is. A hiteligények kielégítésére a kormány 1941-ben ötmillió pengős kedvezményes hitelakciót indított a fakitermelők részére, a helyi pénzintézeteken keresztül.⁵² A helyzetben azonban ez nem sokat segített. A kölcsönből a helyi szervek csak kb. 250 000 pengőt folyósítottak. A legfeljebb 4 gátteres kisüzemek támogatására engedélyezett kölcsönt maximum 5,5%-os kamattal lehetett kihelyezni. Ezzel szemben a helyi pénzintézetek a saját alapjaikból adtak hiteleket jóval magasabb kamatok mellett.⁵³ A kisebb vállalatok, amelyek nem tudtak eleget tenni a külföldi megrendelésnek, a csőd szélére kerültek. E vállalatok a „Magyar Fa Rt.” kötelékébe tartoztak, amely az általa folyósított áruelevek után hatalmas, majdnem 40%-os kamatot számított fel. Ezért – egy budapesti gazdasági szakember megállapítása szerint – *„nem lehet csodálkozni, hogy a Magyar Fa Rt-ről nem akar senki sem tudni.”*⁵⁴

Háromszéken a Székelyföld egyik legnagyobb fakitermelő vállalata, a kommandói került válságba. A Kovászna közelében fekvő céget még a 19. század végén alapították Gyulafalván. Ezt 1887-ben az osztrák származású Groedler gróf cége vette át, és költöztette Kommandóra, felszámolva a gyulafalvi telepet. 17 gátterével az akkori cég az ország egyik legnagyobb faipari vállalata volt, ráadásul 1927 és 1928 között újabb 7 gátterrel növekedett. A kommandói faipar a falu felnőtt lakosságának majdnem 90%-át foglalkoztatta. A második bécsi döntés következtében azonban a cég által kitermelésre használt területek legnagyobb része Romániánál maradt, a Magyarországhoz került területek számottevő hányadát pedig a kincstár vette kezelésbe.⁵⁵ A termelés megcsappant, a számítások szerint a cégnek kb. egy évre való kiaknázható nyersanyaga maradt. 1942-ben megkezdték a gyár részleges megszüntetését. A problémák ekkor már nem csupán gazdaságiak voltak, hiszen a leépítés súlyosan érintette a falu lakosságát is. Az 1930-as népszámlálási adatok szerint a faluban 2417-en laktak, a sorozatos elbocsátások egyik következményeként azonban 1941-re 1750-re csökkent a lakosok száma.⁵⁶ A helyzet orvoslása végett a helyi vezetőség személyesen kereste fel Bánffy Dániel földművelésügyi minisztert, 60 holdnyi községi erdőterület átadását kérve a cég részére. Az FM meg is adta erre az engedélyt. A vállalat ennek ellenére mégsem folytatta a tevékenységét, mivel az erdőtulajdonosok által megszabott árak mellett a kitermelés veszteséges lett volna. A Groedler céget átvevő Erdőipari Rt. 1943 májusára tervbe vette a munkálatok teljes leállítását. A munka nélkül maradt lakosság megélhetésének biztosítására a megyei törvényhatóság több tervet is kidolgozott. Ezek között szerepelt tej-, valamint erdeigyümölcs-feldolgozó üzem létesítése, továbbá a lakosság áttelepítése is.⁵⁷ A tervek közül egyik sem valósult meg. A háború után viszont az erdőterületek visszakerültek a gyárhoz, és újraindították a munkálatokat.

Zárszó

A Székelyföld (és egész Észak-Erdély) gazdaságának fellendítésére több terv is született a második bécsi döntést követően, ezek közül azonban egyiknek sem sikerült megteremtenie – korabeli szóhasználattal élve – a „keleti Svájcot”. Felvetődik a kérdés, milyen helyet foglalt el Háromszék a „revitalizációs” politikában.

Az akciók – bármennyire is változatosak voltak, és bármennyire is próbálták széles

körben áthidalni a problémákat –, valamint a fejlesztési programok nem hoztak mélyreható változásokat a háromszékiek életében.

Eredményeket csak a kisebb, könnyebb kivitelezésű akciók születtek, főleg a mezőgazdaság és a szociális gondozás terén. A kedvezményekből sok esetben amúgy is csak a tehetősebb gazdaréteg (pl. a gazdaköri tagok) részesült, az, amely meg tudta fizetni az önrészt. Sokak szemében az akciók pozitívumait elhomályosították a mindennapi élet gondjai, a beszolgáltatás, a nyersanyag- és élelmiszerhiány. Az iparfejlesztés sem hozta meg a várt eredményeket, bár a mezőgazdaságra alapozó ipar fejlesztésének a terve alkalmas lehetett volna arra, hogy a megye gazdaságát új alapokra helyezték. A szélesebb körű projektek azonban még a tervezés fázisában, vagy félúton megfeneklettek. A nagyobb beruházást igénylő üzemek (pl. a szesz-, a lenfeldolgozó-, illetve az üveggyár) közül egyedül a rétyi lenfeltáró üzem készült el és nyitotta meg kapuit.⁵⁸

A mai visszaemlékezők mégis pozitívan ítélik meg a korszakot. A „visszatérés” pszichológiai hatásán túl, a legtöbben – a románnal ellentétben – a magyar adminisztráció kiszámíthatóságát értékelik, illetve azt, hogy a rászorulókat hathatósabb gazdasági és szociális támogatásban részesülhettek, mint korábban.

Jegyzetek

- ¹ Hunyadi Attila: Romániai magyar gazdaságpolitika 1918–1940. *Magyar Kisebbség*, 2000. 12. sz. 323. o.
- ² Gabona 60,4%, élelmiszernövény 15,9%, ipari növény 1,3%, takarmány 13,3%, ugar 9,1%. (Vita Sándor: *Erdély mezőgazdaságának helyzetképe. Hitel*, 1939. 3. sz. 221-228. o.)
- ³ *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet munkája 1914–1942-ben*. Kolozsvár, 1943, 70. o.
- ⁴ Magyar Nemzeti Bank (MNB), *A Romániától visszacsatolt terület fontosabb adatai*, 1940. Jakabffy Elemér Alapítvány. Kézirattár. K 734.
- ⁵ 1926-ban 56 548 szarvasmarhát tartottak számon, 1936-ra ez a szám már 45 997-re csökkent. (Vita: i. m.)
- ⁶ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) FM K 184, 8383. cs. 1941. (Háromszék vármegyei állatösszeírások.)
- ⁷ *Székely Nép*, 1942. július 23. 3. o.
- ⁸ *Anuarul Statistic al României*. 1937–1938, 379. o.
- ⁹ Az 1938-as népszámlálás 1065 kézműipari vállalatot tartott számon 1754 alkalmazottal; a faipar terén 597 gazdasági egységben 2845-en dolgoztak. (*Recensământul general al populației României din 1930*. Vol. X. București, 1938.)
- ¹⁰ Uo.
- ¹¹ Oberding József: Erdély gazdasági élete. *Kárpátmedence*, 1943. szeptember. 520. o.
- ¹² *Magyar Statisztikai Szemle*, 1943. május–június. 276–277. o.
- ¹³ A gazdaság fejlesztésének kérdéseiben kulcsfontosságú szerepet játszott az Erdélyi Gazdasági Tanács (EGT), amelyet Teleki Pál miniszterelnök javaslatára alapítottak 1940 szeptemberében. Az EGT-re bízták az erdélyi iparosítás lehetőségeinek feltérképezését. A hatékonyabb ügyintézés érdekében a Földművelésügyi Minisztérium kirendeltséget hozott létre Kolozsvárott. Fontos szerep jutott a támogatások célba juttatásában az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületnek (EMGE), valamint a szövetkezeteknek: az Erdélyrészi Hangyának (Marosvásárhely székhellyel) és a „Szövetség” Gazdasági- és Hitelszövetkezetek Központjának (Kolozsvár székhellyel).
- ¹⁴ 1942-ben törvényjavaslat született a mezőgazdaság fejlesztésére; ez utóbbit az FM számításai szerint legalább 50%-al kellene emelni. Erre a célra 10 év leforgása alatt mintegy 24 millió pengőt fordítottak volna. (*Keleti Újság*, 1942. július 1. 5. o.)
- ¹⁵ MOL FM K 201, 1. cs. 116–118. o.
- ¹⁶ MOL FM K201, 1. cs. 78. o.
- ¹⁷ Az EMGE VII. számú mezőgazdasági jelentése, tekintettel a közellátásra. 1942. május 6. MOL FM K 201, 16. cs. 17. t.
- ¹⁸ Arhivele Naționale Direcția Județeană Covasna (Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága, a továbbiakban: ANDJ Cov.) Fond Primăria orașului Tg. Secuiesc. Dos. 3384/1942. f. 346.
- ¹⁹ A maksai körjegyzőség jelentése Háromszék Gazd. Felügyelőségének. 1944. február 19. MOL FM K 201, 17. cs. 2. t.
- ²⁰ A zabolai gazdasági előljáróság jelentése. 1944. február 22. MOL FM K 201, 17. cs. 2. t.

- ²¹ Háromszék vm. gazd. felügyelőség jelentése az FM Erdélyi Kirendeltségének. 1944. április 4. MOL FM K 201, 17. cs. 2. t.
- ²² Háromszék vm. gazd. felügyelőség jelentése az FM Erdélyi Kirendeltségének. 1944. április 4. MOL FM K201, 17. cs. 2. t.
- ²¹ Alispáni jelentés. *Háromszék vármegye hivatalos lapja*, 1943. május 3. 30. o
- ²⁴ A gyergyószentmiklósi unitárius-, illetve a kézdivásárhelyi római katolikus téli gazdasági iskolák, valamint a kolozsvári Gazdasági Akadémia.
- ²⁵ *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája 1941–1942-hen.*
- ²⁶ *Erdélyi Gazda*, 1941. augusztus 1. 362. o.; *Erdélyi Gazda*, 1941. szeptember 1. 401. o.
- ²⁷ Torja községében az FM 30 000 pengős hozzájárulásával az EMGE általános gyümölcsfavédelmi akciót szervezett, amely keretében 30 000 db. gyümölcsfát kezeltek le. (Alispáni jelentés. *Háromszék vármegye hivatalos lapja*, 1943. május 3. 33. o)
- ²⁸ Háromszéken 1941-ben létrehoztak egy állattenyésztési alapot, illetve Sepsiszentgyörgyön 1942-ben megalakult a Háromszék Vármegyei Állattenyésztési Egyesület. A működésükhöz szükséges pénzügyi fedezet megteremtéséhez a Földművelésügyi Minisztériumtól 10 000 pengőt, a vármegye részéről pedig 5000 pengő támogatást kaptak. (*Székely Nép*, 1942. február 10. 3. o.)
- ²⁹ Alispáni jelentés. *Háromszék vármegye hivatalos lapja*. 1943. május 3. 33. o.
- ³⁰ ANDJ Cov. Fond Primăria oraşului Tg. Secuiesc. Dos. 3384/1942. f. 261.
- ³¹ 1942 decemberétől 1943 januárjáig ingyenes baromfitenyésztő tanfolyamot is szerveztek Háromszéken. (ANDJ Cov. Fond Primăria oraşului Tg. Secuiesc. Dos. 3384/1942. f. 270.)
- ³² Sáncolás = a talaj rétegvonalalaival párhuzamosan előállított terephullámok rendszere, az erózió elleni védelem vagy a csapadék visszatartása céljából.
- ³³ *Kárpátmedence*. 1944. június. 364. o.
- ³⁴ Alispáni jelentés. *Háromszék vármegye hivatalos lapja*. 1942. október. 249. o.; Alispáni jelentés. *Háromszék vármegye hivatalos lapja*. 1943. május 3. 29. o.
- ³⁵ Alispáni jelentés. *Háromszék vármegye hivatalos lapja*. 1943. május 3. 30. o.
- ³⁶ *Nagy idők sodrában. Kállay Miklós miniszterelnök beszédei*. Budapest, 1943, 59–62. o.
- ³⁷ *Keleti Újság*, 1941. augusztus 7. 4. o.
- ³⁸ *Székely Nép*, 1943. április 1. 3. o.
- ³⁹ Udvarhely megye lefödését a már működő székelykeresztúri lengyár tökéletesítésével tervezték megoldani. Csik megyében a termesztők által létrehozott szárhegyi lentermelő szövetkezetet akarták egy korszerű gyárral felszerelni. Ugyanakkor Marosvásárhelyen egy len- és kender-pamutosító gyárat akartak létesíteni, amely a tervezett gyárak melléktermékét műgyapottá dolgozta volna fel. (A „Szövettség” jelentése az FM-nak az erdélyi kender- és lentermelés félárúvá váló feldolgozása tárgyában. MOL FM K 201, 17. cs. 2. t.)
- ⁴⁰ MOL FM K 201, 17. cs. 2. t.
- ⁴¹ A második bécsi döntés után a magyar állam kisajátította a szeszfőzési jogokat, így az alkohol és a szeszitalok készítése állami monopóliummá (korabeli szóhasználatban „egyedárúvá”) vált. A székelyföldi szeszgyárak kisajátítása 1941 áprilisában történt meg. Ez sok konfliktusra adott okot, mivel a Székelyföldön nagymértékben üzték a kisüsti pálinkafőzést. (*Keleti Újság*, 1941. április 15. 7. o.)
- ⁴² *Keleti Újság*, 1941. október 9. 3. o.
- ⁴³ *Székely Nép*, 1943. szeptember 25. 4. o.
- ⁴⁴ ANDJ Cov. Fond Prefectura jud. Trei-Scaune. Inv. 35. Dos. 37/1943. f. 2.
- ⁴⁵ Az RT. alaptőkéje 1 millió pengő volt, amely 2000 db, egyenként 500 pengős névre szóló részvényből állt.
- ⁴⁶ ANDJ Cov. Fond Prefectura jud. Trei-Scaune. Inv. 35. Dos. 37/1943. f. 65.
- ⁴⁷ ANDJ Cov. Fond Prefectura jud. Trei-Scaune. Inv. 35. Dos. 37/1943. f. 75–77.
- ⁴⁸ Az IPOK VIII. évi jelentése. Budapest, 1942, 253. o.
- ⁴⁹ Lelik Ferenc (a NÖA Erdélyrészi előadója): Erdély és a Nemzeti Önállósítást Alap. *Keleti Újság*, 1941. május 3. 7. o.
- ⁵⁰ *Keleti Újság*, 1941. január 1. 5. o
- ⁵¹ *Keleti Újság*, 1941. július 24. 7. o.
- ⁵² *Keleti Újság*, 1941. február 14. 2. o.
- ⁵³ Országos Széchényi Könyvtár, Fol. Hung. 2127.
- ⁵⁴ Uo.
- ⁵⁵ *Keleti Újság*, 1941. december 12. 3. o.
- ⁵⁶ Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. I. kötet. Budapest-Csíkszereda, 1998, 26. o.
- ⁵⁷ *Keleti Újság*, 1943. február 21. 5. o.
- ⁵⁸ A gyár épületei még ma is állnak, de a munkálatok szünetelnek.